

Suomi ulko- politiikan suuntaa etsimässä

Osmo Apunen – Corinna Wolff: Pettureita ja patriootteja. Taistelu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan suunnasta 1938–1948. SKS 2009. 482 s.

■ Osmo Apusen ja Corinna Wolffin tutkimus aiheutti kesällä 2009 pienen valtakunnallisen kohun jo ennen ilmestymistään. Helsingin Sanomien Unto Hämäläinen teki laajan jutun kirjan tiedoista, joiden mukaan SAK:n puheenjohtaja Eero A. Wuori toimitti Neuvostoliitolle arkaluonteisia tietoja Suomen hallituksen ja eduskunnan sisäisistä keskusteluista. Tämä yksioikoinen myyrätulkinta ei kuitenkaan tee oikeutta sen paremmin Wuorelle kuin Apusen ja Wolffin kirjallekaan. Pettureita ja patriootteja on rohkea uusi kokonaistulkinta Suomen ulkopoliittikan vaiheista ja reunaehdoista huhtikuun 1938 Jartsev-neuvottelujen ja huhtikuussa 1948 solmitun YYA-sopimuksen väliin mahtuvan kymmenen vuoden aikana. Yksi teoksen peruslinjoista on jatkosodan aikaisen rauhanopposition ja sen mukana myös Wuoren toiminnan ja motiivien viileä analyysi.

Suomen 1900-luvun kohtalonvuosien ulkopoliittikkaa käsitteleviä tutkimuksia on satoja. Siten Apusen ja Wolffin voisi kuvitella iskevän auransa

jo lähes puhki kynnettyyn peltoon, kattaahan heidän aikarajauksensa oikeastaan kaikki Suomen kansainvälisen aseman kehityksen dramaattisimmat, kauaskantoisimmat ja tutkituimmat vaiheet: pohjoismaisen orientaation haaksirikon 1930-luvun lopulla, Suomen ja Neuvostoliiton molemminpuolisen epäluulon tiivistymisen ja purkautumisen talvisotana, välirauhan ulkopoliittisen eristyksen, demokratian vaatimuksia halveksuneen Saksa-liittosuhteen synnyin, kukoistuksen ja kariutumisen, sekä sodanjälkeisen uuden, Neuvostoliiton turvallisuusintressit huomioineen ulkopoliittikan alkuvaiheen. Apunen ja Wolffin tutkimuksen voikin nähdä laajennettuna vastauksena yhteen Suomen poliittisen historian klassisimmista ja väitellyimmistä kysymyksistä: miksi Suomesta ei toisen maailmansodan jälkeen tullut Tšekkoslovakian kaltaista kansandemokratiaa?

Kirjoittajat ovat rakentaneet suurimmaksi osaksi jo pitkään tutkimuksen käytössä olleen arkistomateriaalin ja aiemman tutkimuskirjallisuuden varaan ennakkoluulottoman, luovan ja vakiintuneita näkemyksiä rohkeasti haastavan uudenlaisen kokonaisuuden. He ottavat lähtökohdakseen sen suuren suuntataistelun Suomen ulkosuhteiden hoidosta, jossa keskenään kilpailivat pohjoismainen orientaatio, saksalaissuuntaus, anglofiilisyyt ja myöntäväisyys suhteessa Neuvostoliittoon, ja jonka ratkaisevat erät oteltiin juuri ajanjaksolla 1938–48.

Aiemman tutkimuksen paljoudesta huolimatta tasokkaita

pidemmän aikaperspektiivin katsauksia Suomen kansainvälisen aseman kehitykseen on vähän. Apunen ja Wolff pyrkivät mukaan siihen ulkopoliittikan historian suuria linjoja luotaavaan keskusteluun, jonka aiemmista osallistujista on mainittava ainakin Tuomo Polvinen, Juhani Paasivirta ja Max Jakobson. Tavoite on kunnianhimoinen, ja vaikka kirjoittajat eivät sen saavuttamisessa aivan sataprosenttisesti onnistukaan, on heidän tutkimuksensa tärkeä ja näkemyksellinen lisä Suomen ulkopoliittikan historian tutkimukseen.

Suomen 1900-luvun kohtalonvuosien ulkopoliittikkaa on totuttu tarkastelemaan vakiintuneiden aikarajauksen mukaisesti, jossa toinen maailmansota muodostaa aivan omalakisena, selkeästi sekä sitä edeltävästä että sitä seuranneesta ajanjaksosta eroavan vaiheensa. Sotavuodet puolestaan on vielä totuttu pilkkomaan kolmeen osaan (talvisota, välirauha, jatkosota). Tiukka jaottelu on estänyt havaitsemasta eri ajanjaksoja toisiinsa liittäviä yhteisiä piirteitä.

Apunen ja Wolffin pääteesi on, että sodan jälkeen Paasikiven linjana kiteytyneen, maan geopoliittisen tilanteen saneleman idänpoliittisen joustavuuden ja poliittis-ideologis-kulttuurisen pohjoismaisuuden yhdistelmään perustuneen ulkopoliittikan siemenet kylvetiin jo ennen talvisotaa, ja että lopulliseen muotoonsa tämä linja kehittyi talvi- ja jatkosodissa saatujen karujen sotilaallisten ja strategisten opetusten ansiosta ja jo niiden aikana. Vuonna 1938 Stalin halusi takeet siitä, ettei Suomi

harjoittaisi neuvostovastaista ulkopoliittikkaa, ettei se osallistuisi Neuvostoliitolle vihamieliseen sotilaalliseen koalitioon, ja ettei Suomen valtioaluetta käytettäisi, joko suomalaisten suostumuksella tai ilman, Neuvostoliittoon kohdistuvan hyökkäyksen tukialueena. Tarvittiin kuitenkin kymmenen vuotta ja kaksi sotaa, ennen kuin tämä kysymys saatiin YYA-sopimuksessa ratkaistua Neuvostoliittoa tyydyttävällä tavalla.

Innovatiivinen ja älyllisesti haastava lähtökohta on tervetullut laajennus tutkimuksen kenttään, jossa yksittäisiä ajallisia ja temaattisia rajaukseltaan kapeampia erikoistutkimuksia on jo vuosikaudet ollut jos ei nyt riittävästi niin ainakin sen verran, että astetta ylemmälle tarkastelutasolle nousevalla laajemmalla yleiskatsauksella on ollut suorastaan huutava tarve. On äärimmäisen tervetullutta, että tätä aukkoa täyttämään saadaan Paavo Lipposen Järki voittaa -pamfletin lisäksi myös tutkimukselliseen analyysiin perustuvia puheenvuoroja.

Pettureita ja patriootteja on rohkea ja mielenkiintoinen yritys esittää uusi kokonaistulkinta paljon tutkitusta aiheesta. Tutkimuksen punainen lanka, patriotismin ja pragmatismien välinen rajankäynti, on teema, joka leikkaa aivan suomalaisen ulkopoliittikan ytimeen, ja joka on muodossa tai toisessa esiintynyt kaikissa maamme kansainväliseen asemaan vaikuttaneissa suurissa ratkaisuisa. Suomalaista valtioviisautta on ollut havaita, milloin patriotismi edellyttää pragmaattista myöntäväisyyttä, milloin

taas myöntöväisyys uhkaa kansallisia intressejä ja lipeää maanpetturuuden puolelle.

Kysymystä siitä, olivatko oppositiopoliitikkojen neuvostokontaktit tai ylipäätään ulkovaltojen edustajien informointi salaisista sisäisistä keskusteluista petturuutta, tulisi aina arvioida varovasti ja tapauskohtaisesti. Esimerkiksi Wuoren toiminnassa ei sinänsä ollut mitään tavattoman poikkeuksellista. Siinä missä rauhanoppositiion piiristä tietoja vuodettiin tarkoituksellisesti USA:n edustajille ja sitä kautta myös Moskovaan, kokoomuksen ja IKL:n piiristä pidettiin Saksan Helsingin-lähetystö varsin hyvin tilanteen tasalla aina hallituksen ulkoasiainvaliokunnan keskusteluja myöten. Suurimmassa osassa tapauksia vuotajat sekä vasemmalta että oikealta katsoivat edistävänsä Suomen asiaa. Opportunismia ja oman edun tavoitteluaakin pelissä totta kai oli, mutta Apusen ja Wolffin ilahduttavan kuvia kumartelematon analyysi Mannerheimin toiminnasta osoittaa, ettei se ollut vierasta korkeimmalle johdollekaan.

Kuva rauhanoppositiosta tarkentuu huomattavasti. Apunen ja Wolff osoittavat, että oppositiopoliitikkojen suuri tavoite oli aivan sama kuin hallituksellakin, eli maan itsenäisyyden turvaaminen. Sotakabinetti ei kuitenkaan voinut antaa toimistaan tietoja oppositiolle, mikä synnytti jälkimmäisessä käsityksen, ettei kaikkia keinoja ollut käytetty. Todellista vaihtoehtoa oppositiolla ei lopulta ollut esittää, mutta merkityksettömiksi heidän kirjeensä, muistionsa ja

kontaktinsa eivät kuitenkaan jääneet. Sotakabinetti otti heidän näkemyksensä huomioon, ja kun jatkosodan jälkeen oli toteuttava jyrkkä ulkopoliittinen käänös, ei keskustelua uuden politiikan sisällöstä tarvinnut aloittaa nollapisteestä.

Lähdeaineiston osalta merkittävintä uutta antia on juuri rauhanoppositiion jälkeensä jättämän aineiston laaja hyödyntäminen. Välillä tätä materiaalia esitellään kuitenkin niin laajasti, että tutkimuksen kokonaistulkinta uhkaa hautautua mukaan otetun usein varsin toisarvoisen informaation paljouteen. Esimerkiksi lopulta merkitykseltään hyvin vähäiseksi jääneet keskustelut Yhdysvaltain asianhoitaja Robert McClintockin ja suomalaisten oppositiomiesten välillä tulevat suorastaan tuskallisen tarkoin raportoiduiksi. Aina ei myöskään voi välttyä vaikutelmalta, että kirjoittajat ovat joutuneet hivenen lähdeaineistonsa viettäviksi. Heillä on taipumus korostaa rauhanoppositiion merkitystä liiaksikin ja yliarvioida ”Kuusisaaren kolhoosin” ja ”Nysténin piirin” kaltaisten epämuodollisten verkostojen vaikutusvaltaa.

Ennakkoluuloton analyysi Stalinin politiikasta on yksi kirjan vahvimpia ansioita. Maailmanvallankumousfraasien toistelemisen sijaan kirjoittajat pyrkivät ymmärtämään, mihin Moskovan vaatimukset vuonna 1939 perustuvat, ja osoittavat, että ainakin osaksi nämä turvallisuusuholet olivat myös oikeutettuja (esim. Suomenlahden merisulku). He eivät luitse itseään ajatukseseen, jonka mukaan Neuvostoliiton tavoitteena oli Suo-

men miehittäminen tai satelliisoiminen, vaan osoittavat, että Stalinin tavoitteet kutistuivat ja kasvoivat tilanteen mukaan. Neuvostodikttaattori ei olisi pannut pahakseen, mikäli puna-armeija olisi tunkeutunut Etelä-Suomeen saakka, mutta toisin kuin Baltiassa tai Itä-Euroopassa, hänellä oli Suomen suunnalla varaa myös tinkiä ja joustaa.

Tekijöitä voi kritisoida siitä, että he ovat ohittaneet saksalaisen Suomen ja Saksan suhteisiin keskittyneen tutkimuksen (esim. Manfred Menger, Bernd Wegner, Michael Salewski, Michael Jonas) lähes kokonaan. Osittain tästäkin johtuen tekstin Saksan Suomen-politiikkaa käsittelevät osiot jäävät ajoittain pinnallisiksi ja teoksen keskimääräistä tasoa heikommiksi. Samaten lukija jää monissa kohdin kaipaamaan vertailevampaa tutkimusotetta, jossa olisi suhteutettu Suomen tapahtumat kehitykseen muissa tsaari-Venäjän alta ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneissä (Puola, Baltia) sekä muissa Suomen kanssa samankaltaisessa poliittis-strategisessä tilanteessa olleissa maissa (Unkari, Romania).

Vaikka tekijöiden perusteesi on uutta luova ja kekseliäs, on suuri osa tekstistä jo aiemmin tunnetun kertausta. Myös tässä suhteessa kirjassa on epätasaisuutta; välillä selvitetään juurta jaksain hyvinkin tuttuja prosesseja, välillä taas ohitetaan vähälle huomille jääneitä mielenkiintoisia episodeja melko cursorisesti. Toisaalta teos toimii ulkopoliittikan historiasta kiinnostuneille kätevä-
nä ja pätevänä käsikirjana.

Otteeltaan välillä lähdefetisismiin saakka perinteinen ja yksittäisten dokumenttien mul-listavasta voimasta usein huumautuva poliittisen historian tutkimuksemme kaipaa rohkeita yleisesityksiä. Sotia edeltävän ajan, sotavuosien ja sodanjälkeisen kehityksen tarkasteleminen erillään on ohjannut tutkimusta keskittymään historian dramaattisiin katkos- ja murrosvaiheisiin, ehkäisten jatkuvuuksiin ja suuriin linjoihin keskittyvien kokonaisnäkemysten syntyä. Apusen ja Wolffin johtopäätös, jonka mukaan Suomen kansainvälisen aseman kehitys vuosina 1938–48 selittyy suurelta osin Neuvostoliiton turvallisuuspyrkimysten epäonnistumisten ja onnistumisten kautta, on vakuuttava. He osoittavat, että Paasikiven linja ja YYA-sopimus eivät jatkosodan päättymistä seuranneessa murrosvaiheessa suinkaan tipahtaneet tyhjältä, vaan niillä oli aiempien vuosien tapahtumiin ja pohdintoihin kiinteästi liittyvä esi- ja kehityshistoriansa.

Markku Jokisipilä